

HÜSN Ü AŞK'TA HALK ANLATILARI*

FOLK NARRATIVES IN HÜSN Ü AŞK

НАРОДНЫЕ ТВОРЧЕСТВО В БЕЙТЕ « HÜSN Ü AŞK »

Hatice İÇEL**

ÖZ

Masal, efsane, fıkra, halk hikâyesi, vb. halk anlatısı kavramı içerisinde değerlendirilen türlerdendir. Halk bilimi genel bağlamında halk edebiyatının sahasına giren bu ürünler, alan dışı eserlerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda halk anlatısı örnekleri veya onlarla ilgili hususiyetlerin klasik Türk edebiyatının bazı metinlerinde de işlendiği görülmektedir. Şeyh Galib'e ait olan Hüsn ü Aşk adlı mesnevi de bu eserlerden birisidir. Makalemizde Hüsn ü Aşk'ta işlenen halk anlatısı örnekleri halk hikâyeleri ve masallardan hareketle incelenmiştir. Eserde diğer anlatı türleriyle ilgili herhangi bir hususiyet tespit edilmediği için bunlar üzerinde durulmamıştır. İnceleme sonucunda Hüsn ü Aşk'ta işlenen halk hikâyeleri ve masallarla ilgili hususiyetler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk anlatısı, halk hikâyesi, masal, Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk

ABSTRACT

Tales, legends, jokes, folk tale, and etc. are the types thought to be in the scope of folk narrative. These works which constitute the folk literature of the folklore in the general sense can also be found in the out-of-field works. In this context, it is observed that the samples of folk narratives and special characteristics of these texts are treated in the some texts of classical Turkish literature. The mesnevi called Hüsn ü Aşk by Şeyh Galib is also one of these works. In this paper, examples of the folk narrative in Hüsn ü Aşk have been studied in terms of folk tales and tales. No characteristics related to the other narrative genres is found, therefore they are not emphasized. As a result of this study, the characteristics of folk tales and tales in Hüsn ü Aşk have been determined.

Key Words: Folk narrative, folk tale, tale, Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk

Giriş

Halk anlatısı kavramının içerisine masal, efsane, fıkra, halk hikâyesi, vb. ürünler girmektedir. Halk bilimi genel bağlamında halk edebiyatının sahasına giren bu ürünlere zaman zaman alan dışı eserlerde de rastlanmaktadır. Halk anlatısı örnekleri veya onlarla

* Bu çalışma, 15-17 Mayıs 2014 tarihlerinde Kayseri'de düzenlenen IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına)'nda sunulan bildirinin genişletilerek makale hâline getirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi / NİĞDE , e-mail: haticeicel@hotmail.com

10.17498/kdeniz.297853

ilgili hususiyetler bir romanda, hikâyede, şiirde ya da şekil, muhteva ve üslup özellikleri bakımından halk edebiyatı ürünlerinden farklı özellikler gösteren klasik Türk edebiyatı metinlerinde de işlenebilmektedir. Makalemizde klasik Türk edebiyatı sahası içerisine giren ve Şeyh Galib'e ait olan Hüsn ü Aşk adlı mesnevi, halk anlatılarıyla ilgisi bakımından incelenecektir. Bu bağlamda eserde anlatı örnekleri halk hikâyeleri ve masallardan hareketle incelenecektir. Diğer anlatı türleriyle ilgili herhangi bir unsur tespit edilmediğinden bunlarla ilgili bilgi verilmeyecektir.

Halk anlatısı kavramının bir cephesini oluşturan halk hikâyelerini Ali Berat Alptekin şöyle tarif etmektedir: “*Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır.*” (Alptekin 2002a: 18). İlk örnekleri sözlü edebiyatta 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan (Alptekin 2002a: 70) bu hikâyelerin bazıları tamamen (Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, vb.) aşk konusunu işlemektedir (Alptekin 2002a: 31).

Makalemizde üzerinde duracağımız halk anlatılarının diğer bir cephesini oluşturan masalı ise Saim Sakaoğlu “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü.*” (Sakaoğlu 1999: 2) şeklinde tanımlamıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere masalın üzerine kurulduğu temel özellik “hayal ürünü” olması ve olağanüstülüklerin işlenmesidir.

АННОТАЦИЯ

Сказка, легенда, сказание эпос являются жанрами народного творчества. Эти жанры относятся непосредственно к фольклору, но несмотря на это они встречаются в художественных произведениях. Подобное сочетание народного творчества и своеобразной классической литературы подтверждают некоторые тексты турецкой литературы. Одним из таких примеров произведение Шейх Галибе «HÜSN Ü AŞK». В работе мы проанализированы тексты и выявили такие фольклорные жанры как эпос и сказка. Также в тексте используются и другие жанры. Однако мы оставились на эпосе и сказке, так они подчеркивают своеобразные стиль произведения «HÜSN Ü AŞK».

Ключевые слова: народное творчество, эпос, сказка, Галибе «HÜSN Ü AŞK».

Hüsn ü Aşk, “*Şeyh Galib'in tasavvuf görüşünü allegorik bir hikâye içinde dile getirdiği manzûm eseridir.*” (Bilgegil 1992: XXI). Kaya Bilgegil, eserin allegorik vasfı yanında fantastik hususiyetler taşıdığını da belirtmektedir (Bilgegil 1992: XXXVII). Muhammet Nur Doğan ise eserin fantastik ve poetik yanının tasavvufî yönünden geri kalmadığını vurgulamakta ve eserin bu yönleriyle modern bir masal ya da poetik bir roman olarak da değerlendirilebileceğini söylemektedir (Doğan 2008: 16; Altınkaynak, 2008, 16). Bu bağlamda klasik Türk edebiyatı alanında yapılan yayınların dışında, eseri yeni edebiyat sahasında roman olarak ele alan ve inceleyen çalışmaların da yapıldığı bilinmektedir.¹ Eserin halk bilimi genel bağlamında halk edebiyatını ilgilendiren yönü ise fantastik yapıdan

¹ bk. AKTAŞ Şerif: (2013). “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili –Teori ve Uygulama-*, Ankara, Kurgan Edebiyat, s. 188-199.

dolayı masalımsı özelliklerin ön plana çıkması ve halk hikâyelerinden de birtakım izler taşınmasıdır.

Şeyh Galib eserini Sebk-i Hindî üslubuyla yazmıştır (Doğan 2008: 17). Sebk-i Hindî'nin bazı özellikleri göz önüne alındığında eserin halk edebiyatını ilgilendiren cephesi daha da açıklık kazanacaktır. “*Sebk-i Hindî'nin özelliklerinden biri de şiirde şairlerin tabiata ve toplumun sosyal yaşantısına fazla yer vermeleridir. Fakat Sebk-i Hindî temsilcileri tabiatı ve sosyal yaşantıları anlatırken, gördüklerini olduğu gibi aktarmamışlardır. Anlattıkları, aslında gördükleri şeylerin kendi zihinlerindeki birer yansımasıdır, denilebilir. Bu durum XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında batıda ortaya çıkan Sembolizm ve Empresyonizm gibi sanat/şiir akımlarının da belli başlı özelliklerini çağrıştırmaktadır. Çünkü bu şairler duygu ve düşüncelerini anlatmak için sosyal hayatı ve tabiatı adeta bir araç olarak kullanmışlardır.*” (Demirel 2009: 290-291). Görüldüğü üzere bu akım etkisinde kalan sanatkarların eserlerinde sembolik bile olsa “sosyal hayat” ve “tabiat” a yer vermesinin de halk edebiyatını ilgilendirdiğini söyleyebiliriz.

Muhammet Nur Doğan'ın Hüsn ü Aşk'ın sadece din ve tasavvufla açıklanmaması gerektiğini belirten yorumları ise eserin çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır: “*Şurası bir gerçektir ki; hangi inancın müntesibi, hangi mesleğin, meşrebin, mezhebin bağılı olursa olsun, sanatkar da bir insandır ve yaşadığı hayatın bütün etkilerine sonuna kadar açıktır. Çünkü her insan içinde yaşadığı sosyal, kültürel, psikolojik hatta siyasi atmosferin ürünüdür ve bütün davranışlarında bu etkilerin izlerini yansıtır... Yani en dindar, en mutasavvıf, en soft şairlerin düşünce ve tabii sanat dünyalarında bile bu en güçlü etkinin yanında gündelik hayatın tezahürlerinin, basit veya karmaşık hislerin, sevincin, kederin, beklentilerine kavuşamamış olmanın verdiği hüznlerin, sevgilerin, nefretlerin, ihtirasların, ölüm karşısında duyulan çaresizliğin, maddi ihtiyaçların, korkuların, endişelerin, asil veya basit duyguların, cinselliğin, toplumun sahip bulunduğu ahlakî normların, tarihi değerlendirme ölçülerinin etkisinin bulunduğunu ve sanatkar şahsiyetin işte bütün bu duyguların birleştiği alanda teşekkül ettiğini söylemek, gerçeğin en yalın ifadesidir.*” (Doğan 2008: 14). Yine vurgulandığı gibi Şeyh Galib'in “...başta Hüsn ü Aşk olmak üzere bütün edebî eserleri elbette ki, din ve tasavvuf ilk sırada olmak üzere, sayısız etkinin altında şekillenmiş ve kristalize olmuştur.” (Doğan 2008: 14). Bu açıklamalar doğrultusunda Hüsn ü Aşk adlı mesnevîde Şeyh Galib'in toplumsal yaşantının ve belleğin bir uzantısı olarak halk edebiyatı ürünlerini de işlediğini ve bu ürünlerin bazı yönleriyle Hüsn ü Aşk'ı etkilediğini söyleyebiliriz. Makalemizde bu ürünlerden olan ve eserde işlenen halk hikâyeleri ve masallarla ilgili hususiyetler aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

1. Halk Hikâyeleri ve Hüsn ü Aşk

Halk hikâyeleri ve Hüsn ü Aşk adlı eser arasında kahramanların yaşantısı bağlamında birtakım benzerlikler vardır. Bununla beraber çalışmamızın bir makale boyutunda olduğu göz önüne alınır bu başlık altında tüm halk hikâyelerini incelemenin mümkün olmadığı anlaşılabacaktır. Bu nedenle Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan ve Âşık Garip hikâyelerinin Hüsn ü Aşk'la karşılaştırılması ve ortaklıkların tespit edilmesi yoluna gidilmiştir. Çalışmamızda ele alınan hikâyeler ve Galib'in eseri ayrı alanlara ait olduğu için halk hikâyeleri incelemelerinde kullanılan epizot sırası takip edilmemiştir. Ancak bazı başlıklar oluşturulurken Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* adlı eserde yer alan epizot sırasından -“kahramanın doğumu, kahramanın eğitimi, kahramanların âşık olmaları, vb.”- (Alptekin 2002a: 87-89)

yararlanılmıştır. Bu hikâyeler ve Hüsn ü Aşk arasındaki benzerlikler aşağıdaki şekilde tasnif edilerek incelenmiştir:

1.1. Kahramanların Doğumundaki Benzerlikler

Yukarıda adı geçen Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre ve Asuman ile Zeycan hikâyelerinde hayatlarının sonraki döneminde birbirlerine âşık olacak sevgililerin aynı zamanda dünyaya geldiklerini görürüz (Duymaz 2001: 255; Türkmen 1998: 211; Kaya-Koz 2000: 22). Galib'in eserinde de Hüsn ve Aşk aynı anda Muhabbetçoğulları kabilesi içinde dünyaya gelirler (Doğan 2008: 76-77).

1.2. Kahramanların Nişanlandırılmalarındaki Benzerlikler

Kerem ile Aslı hikâyesinde kahramanların babaları daha çocuklar doğmadan ileride onları birbirleriyle evlendireceklerine dair sözleşirler (Duymaz 2001: 255). Tahir ile Zühre'de kahramanların doğumuna vesile olan derviş, onların büyüdüğünde birbirleriyle evlendirilmesini ister (Türkmen 1998: 210). Asuman ile Zeycan'da ise yine dervişin henüz doğmamış olan çocukların birbirlerinden ayrılmaması yönündeki isteği de ileride evlendirilmeleriyle ilgilidir (Kaya-Koz 2000: 22). Dede Korkut Hikâyeleri'nden Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da benzer bir durumla karşılaşırız. Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek'in babaları da onlar doğmadan kendi aralarında çocukların evlilikleri hususunda anlaşır (Ergin 1997: 117). Dede Korkut dilinden "bişik kertme" (Ergin 1997: 117) olarak ifade edilen bu uygulama, Hüsn ü Aşk adlı eserde kabile üyelerinin görüşü doğrultusunda -küçük bir farkla- Hüsn ile Aşk doğduklarında birbirleriyle nişanlandırılarak gerçekleştirilir (Doğan 2008: 78-79).

1.3. Kahramanların Âşık Olmalarındaki Benzerlikler

Tahir ile Zühre ve Arzu ile Kamber hikâyelerinde ilk olarak kadınların erkeklere âşık olduklarını görürüz. Tahir ile Zühre hikâyesinde Zühre'nin duası, Arzu ile Kamber hikâyesinde ise Arzu'nun bir cadı kadına tılsım yaptırması sonucunda erkek kahramanlar da onlara âşık olmuşlardır (Türkmen 1998: 211; Şimşek 1987: 189; Toman 2000: 120-121). Hüsn ü Aşk'ta da önce Hüsn'ün Aşk'a sevdalandığını, Aşk'ın ise bu durum karşısında kayıtsız kaldığını görüyoruz (Doğan 2008: 92-99). Nitekim Hüsn, aralarına Hayret girdiğinde Aşk'a hissettiklerini dile getiren bir mektup yazarak; onun da aşk derdine düşebileceğini söyler (Doğan 2008: 184-185, 188-189, 194-195). Son çare olarak ise kabile içindeki bir gelenekten bahsederek, erkeğin kadına âşık olması gerektiğini aksi takdirde kızın evde kalacağını (evlenemeyeceğini) vurgular (Doğan 2008: 194-197).

"Belli ki kabîle içre âdet

Senden banadır hemîşe râğbet

Er kim ede nâmzedden ikrâh

Duhter kalır evde hâh-nâ-hâh" (Doğan 2008: 194, 196).

1.4. Kahramanların Eğitim Almalarındaki Benzerlikler

Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre ve Asuman ile Zeycan hikâyelerinde iki sevgilinin eğitim için aynı mektebe gittikleri veya aynı hocadan ders aldıkları bilinmektedir (Şimşek 1987: 188; Türkmen 1998: 253; Kaya-Koz 2000: 23; Toman 2000: 101-102). Hüsn ve Aşk da birlikte "Edeb Mektebi"ne giderler, burada Molla-yı Cünûn adlı hocadan ders almaya başlarlar (Doğan 2008: 86-89).

1.5. Kahramanları Birbirinden Ayırmaya Çalışan Kişilerdeki Benzerlikler

Arzu ile Kamber ve Tahir ile Zühre hikâyelerinde iki sevgilinin arasına birinin (cadı, sihirbaz, vb.) girdiğini ve onları ayırmaya çalıştığını görürüz (Şimşek 1987: 192; Türkmen 1998: 220; Toman 2000: 79). Gâlib ise eserinde âşığın vahdete ulaşmasını engelleyen Hayret makamını kişileştirerek, ona iki sevgili arasına giren bir zalim kimliğini vermiştir. Hayret eserde “tüm memlekete hâkim olan gamsız ve cesur bir adam” olarak tanıtılmıştır. Hayret, Kaza casusundan iki sevgilinin birbirine duyduğu aşkı öğrendikten sonra onları ayırmak için hemen harekete geçer (Doğan 2008: 184-185).

“*Gerdûn gibi cevre kaldı himmet*

Çekdi ara yerde sedd-i fûrkat” (Doğan 2008: 184).

1.6. Kahramanlara Yardım Eden Olağanüstü Nitelikli Kişilerdeki Benzerlikler

Halk hikâyelerinde sık sık karşımıza çıkan olağanüstü niteliklere sahip kahramanlardan birisi de Hz. Hızır’dır. Hızır’ın yerini bazı hikâyelerde aksakallı pir ya da derviş alır. Adları değişmesine rağmen bu şahısların anlatılardaki fonksiyonu aynıdır. Kahramanların çocuksuz olan babalarına bir elma vermek suretiyle onların evlat sahibi olmalarına vesile olurlar. Ayrıca bu zat, kahramanın hayatının çeşitli safhalarının yanı sıra sevgiliye kavuşmak için koyulduğu gurbet yolculuğunda da ortaya çıkar ve ona yardımcı olur (Alptekin 2002a: 31-32, 38). Bu fonksiyonu üstlenen şahsiyetlerin Kerem ile Aslı’da kahramanların doğumunda ve Kerem’in Aslı’nın ardından çıktığı yolculukta (Duymaz 2001: 255, 267-268); Âşık Garip’te kahramanların birbirlerine âşık olmalarında ve Garip’in gurbetten dönmesinde (Türkmen 1995: 123-124; 180-181); Tahir ile Zühre’de kahramanların doğumunda ve Tahir’in sürgün gönderildiği Mardin’den dönmesinde (Türkmen 1998: 210-211, 226-227), Asuman ile Zeycan’da ise kahramanların doğumunda, âşık olmalarında ve kahramanın yaptığı yolculuk sırasında ortaya çıkarak onu çeşitli zorluklardan kurtardığı görülmektedir (Kaya-Koz 2000: 21-22, 27-28, 44-54).

Hüsn ü Aşk adlı eserde ise Hz. Hızır’ın bu fonksiyonunu âdeta Sühan üstlenmiş bulunmaktadır. Sühan, halk hikâyelerinden farklı olarak kahramanların doğumunda rol oynamaz. Ancak Aşk, yolculuğu sırasında her zor duruma düştüğünde onun yardımına koşar. Papağan kılığında girerek Aşk’ı Hüsruba’nın hilelerine karşı uyarması, Aşk’ın karşısına sülün kılığında çıkarak yine ikazlarda bulunması, Zâtüssuver Kalesi’nde tutsak olan Aşk’a bülbül kılığında haberler getirmesi (Doğan 2008: 330-331, 344-345, 356-359) bu hususa örnek teşkil edecek mahiyettedir.

Sühan’ın Aşk’a yaptığı en önemli yardım ise mesnevinin sonunda karşımıza çıkmaktadır. Sühan, Aşk’ın Hüsn’e ulaşma yolunda en umutsuzluğa düştüğü anda (Doğan 2008: 370-371) ihtiyar bir tabip kılığında karşısına çıkar (Doğan 2008: 380-381). Sühan, son derece bitkin ve yola devam edemeyecek bir hâlde olan Aşk’ı alarak Hüsn’ün bulunduğu Kalp diyarına getirir (Doğan 2008: 388-393). Böylece kahramanın zahiri anlamda sevdiği kadına, bâtinî anlamda ise ilahi aşka ulaşmasında son derece önemli bir rol oynar.

2. Masallar ve Hüsn ü Aşk

Bir mesnevi olan Hüsn ü Aşk’ta genel olarak bu türün üslup özelliklerini de aramak gerekmektedir. Bu bağlamda Pala, mesnevilerde masal anlatımı tarzının benimsendiğini, kahramanların olağanüstü davranışlar sergilediğini ve aşk merkezli mesnevilerde cin, peri, dev, cadı, ejderha gibi masal motiflerine yer verildiğini belirtmektedir (Pala 1989: 337). Mesnevi genel bağlamında Hüsn ü Aşk’ta da rastlanılan bazı hususlar masalları

andırmaktadır. Masal formellerini andıran birtakım ifadeler, işlenen motifler ve eserin çeşitli safhalarında karşımıza çıkan olağanüstülükler Hüsn ü Aşk'ın bu anlatılarla olan ilişkisinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra eserin çeşitli yerlerinde masala ve masal anlatma geleneğine yapılan vurgular da bu ilişkinin farklı bir boyutuna örnek teşkil etmektedir. Bu açıklamalar kapsamında Hüsn ü Aşk'ta yer alan masallarla ilgili hususlar, - çalışmanın sınırlarını zorlamamak için- herhangi bir masal metni temel alınmaksızın genel masal özelliklerinden hareketle aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

2.1. Eserdeki Masalımsı Özellikler

Masalların özelliklerinden birisi “motif” adı verilen unsurların üzerine kurulu olmasıdır (Sakaoğlu 1999: 15). Bu kavram Stith Thompson tarafından şöyle tanımlanmıştır: “*Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur.*” (Sakaoğlu 1999: 15). Aynı araştırmacı *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserde bu motifleri -A’dan Z’ye kadar alfabetik olarak- 23 madde başlığı altında sınıflandırmıştır. Bunlardan “devler, olağanüstülükler, sihir, mükafatlar ve cezalar, anormal zulümler, esirler ve kaçaklar, vb.” (Sakaoğlu 1999: 16) Hüsn ü Aşk'ta da çeşitli safhalarda karşımıza çıkan ve işlenen motiflerdendir. Makalemizde bu unsurlar halk edebiyatı sahasında masal konusunda yapılan birçok çalışmadakinden² farklı olarak motif başlıkları ve numarası belirleme şeklinde değil genel olarak incelenecektir.

Aşk, Hüsn ile evlenme isteğini bildirdiğinde kabilenin ileri gelenleri ondan, sevdiğine mihr olmak üzere Kalp diyarından kimyayı getirip vermesini isterler (Doğan 2008: 256-257). Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için gittiği Kalp diyarı mesnevide şöyle tasvir edilmiştir:

“*O şehirde kimya ile uğraşılırmış; ama, yolda da çok belâlar varmış*” “*Derisi nakış nakış bin başlı bir yılan; ateş denizinde yüzen mumdan gemiler...*” “*Bin yıllık bir yolda gam harabeleri; onun ötesinde de matem sarayı (bulunurmuş)...*” “*Herkesin bildiği o yolun başında, (saçının) her teli yılan olan bir cadı (oturuyormuş). Yalan değil bu!*” “*Bir çöl içinde devler, periler; aslan, kaplan ve bilcümle vahşi hayvanlar...*” “*Cin tائفesinden binlerce çirkin suratlı mahlûklar; cadı kılığında nice ejderhalar...*” “*Karanlık gecelerde, çığlıkları gök gürültüsünden daha korkunç gulyabaniler...*” “*O çöle büyü ile bazen ateş yağar, bazen de nakışlı engerek yılanları...*” (Doğan 2008: 257, 259). Böyle olağanüstü ve fantastik niteliklere sahip bir yere gerçek hayatta değil ancak masalarda rastlanılabilir.

Aşk ve Gayret, Kalp ülkesine doğru yola çıktıklarında henüz yolun başındayken içinde bir devin yaşadığı dipsiz bucaksız bir kuyuya düşerler (Doğan 2008: 258-263). Gâlib, bu kuyunun tasvirini şu sözlerle yapar:

“*Bir dîve meger o çâh-ı mihnet*

Olmuşdu makâm-ı hâb u râhat” (Doğan 2008: 262). “*Meğer bu dert ve belâ kuyusu, bir devin yatıp dinlendiği bir yer değil miymiş!..*” (Doğan 2008: 263).

Şaşkınlık belirten bu ifade masalarda sıklıkla kullanılan formellerden birisini hatırlatmaktadır. Formel tür bakımından “dinleyicinin dikkatini arttırmak için söylenen bağlayış formeli” (Sakaoğlu 1999: 59) olarak değerlendirilebilir. Bu tür formeller, masallar

² Masal metinlerinin Thompson'un belirlediği motif başlıklarına göre incelenmesiyle ilgili olarak bk. ALPTEKİN Ali Berat: (2002b). *Taşeli Masalları*, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 118-193; ŞİMŞEK Esmâ: (2001). *Yukarıçukurova Masalarında Motif ve Tip Araştırması*, I. Cilt, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 167-396.

içerisinde genellikle bir olayı birdenbire gündeme getirmek ya da dinleyicinin beklentisine aykırı bir durumu ifade etmek için kullanılırlar (Sakaoğlu 1999: 59).

Yukarıda da belirtildiği üzere bir masal unsuru olan dev (insan yiyen) motifine de eserde yer verildiğini görüyoruz. Kuyuda bulunan dev, yine birçok masalda olduğu gibi Aşk ve Gayret'i hapseder. Amacı onları şişmanlattıktan sonra yemekdir:

“O kötü huylu lânetli dev, (onları) hapsedmeye karar ve emir verdi;

Ta ki, yağlansınlar ve etlensinler de; sonra onları (bir güzel) yiyiversin...” (Doğan 2008: 267).

Aşk ve Gayret kuyudan Sühan sayesinde kurtulurlar. Sühan -kuyunun başına gelerek- onlara kuyunun dibinde tılsımlı bir ip bulunduğunu ve buna tutunmalarını söyler. İki kahraman bu ipe tutunarak kuyudan çıkarlar (Doğan 2008: 266-269). Tüm bu özellikleri -dev ve tılsımlı ip, vb.- kuyuyu olağanüstülüklerle sahne olan masalımsı bir mekân hâline getirir.

Aşk'ın yolunun uğradığı Gam diyarı da âdeta masallardan fırlamış korkunç ve olağanüstü sahnelerle doludur: Zifiri bir karanlık, cinler, gulyabaniler, korkunç bir ateş, masalların bir dudağı yerde bir dudağı gökte devlerini andıran oldukça çirkin bir cadı, cadının vücudunun çeşitli yerlerinde bulunan pis ve korkunç hayvanlar (çıyanlar, akrepler, fareler, yılanlar, vb.) bu cadının Aşk'a büyü yapması, onu çarمیha gemesi, Aşk'ın çektiği eziyetler, vb. (Doğan 2008: 270-291). Eserde “Ceng-i Aşk Bâ Vuhûş u Dîv ü Gül” adlı bölüm, masalımsı üsluba ve öğelere yer verilen başka bir kısımdır. Burada şair, Gam çölünde Aşk'ın gulyabaniler, ejderhalar ve devlerle olan savaşını anlatır (Doğan 2008: 312-313). Aşk'ın zulüm görmesi (âdeta tutsak edilerek cezalandırılması), sihir, cadı, dev, gulyabani, ejderha ve bu varlıklarla savaş yukarıda da vurgulandığı gibi masal motifleri ve unsurlarıdır.

Aşk'ın vuslat yolculuğundaki diğer bir durağı ise ateş denizidir. Bu deniz öyle olağanüstü ve masalımsı bir diyardır ki, burada mumdan gemilere binen cinler bulunmaktadır (Doğan 2008: 316-317). Denizin su yerine ateşten, gemilerin ise mumdan olması normal hayat şartlarında değil, ancak masalarda rastlanabilecek unsurlardır.

Bu macerada Aşk'ın karşısına çıkan diğer bir engel ise Çin padişahının kızı Hüşruba'dır (Doğan 2008: 330-331). Bu kızın annesi bir peridir (Doğan 2008: 356-357). Aşk, fizikî olarak Hüsn'e benzettiği bu kıza âdeta büyülenmiş gibi tutulur. Sühan'ın bu konuda Aşk'ı uyarmasına rağmen Hüşruba onu ve Gayret'i Zatüssuver Kalesi'ne götürür. Onları kapısı büyüyle kapatılan bu kaleye hapseder (Doğan 2008: 330-347, 356-357). Bilindiği gibi peri ve büyü gibi unsurlar masallarda da sık yer alan motiflerdir. Zatüssuver Kalesi ise resimleri, heykelleri, ışıklı kuleleri ve nakışları (Doğan 2008: 347-351) ile bir masal diyarını andırmaktadır.

2.2. Eserde Masal Anlatma Geleneğinin İşlenmesi

Eserde masalla alakalı diğer bir yön ise bazı beyitlerde vurgu yapılan masal anlatma geleneğidir. Hüsn, Aşk uyurken onun yüzünü seyreder. Aşk uyanıp da onu karşısında görünce masallar anlatıp uykusu varmış gibi davranır ve “Sincabın Sarayı” adlı masalı anlatarak onu uyutmaya çalışmış (Doğan 2008: 130-135). Eserden alınan aşağıdaki beyitlerde masal için “fesâne” ve “mesel” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir:

“Şîrîn şîrîn deyip fesâne

Şekker hâba eyleyip bahâne

İsterdi ki yâri ede der-hâb

Söylerdi meselde kâh-ı sincâb” (Doğan 2008: 134).

Bu durum aslında terimin tarih içinde Türkçedeki kullanımlarıyla alakalıdır. Fesâne, Devellioğlu Lûgati’nde “asılsız hikâye, masal” (Devellioğlu 1993: 262) olarak açıklanmıştır. Masal konusuna gerek kendi yaptığı gerekse de yetiştirdiği öğrencilerin yaptığı çalışmalarla büyük katkılar sağlayan Sakaoğlu masal teriminin sonradan ortaya çıktığını, Türkçede eskiden bunun yerine kıssa, dâstân, hikâye, vb. kelimelerin kullanıldığını belirtir. Ayrıca “mesel”in 19. yüzyılın başlarından itibaren kullanıldığını ve bunun sonradan “masal” şekline dönüştüğünü vurgular (Sakaoğlu 1999: 3). Altınkaynak ise anlatım esasına dayalı metinlerin aslında ilk ibadet veya tapınma formlarının muhafazası olarak görür (Altınkaynak, 2015, 13-14). Hüsn ü Aşk’ta ise masal için *-fesâne, mesel-* kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir (Doğan 2008: 134). Şeyh Galib’in eserini 1197 (1782/1783) yıllarında yazdığı (Gölpınarlı 1997: 465) dikkate alındığında “mesel” kelimesinin *-masal* anlamını vermek üzere- ilk kullanımını 19. yüzyıldan daha önceye -18. yüzyılın 2. yarısına- çekmek gerekmektedir. Bu bağlamda Galib’in eserinin “mesel” kelimesinin tarihçesiyle (kullanılmaya başlandığı zaman) ilgili yeni bilgiler sunduğu için masal araştırmalarına önemli bir katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Yukarıda verilen beyitlerde masal anlatmaya ve masal anlatma geleneğine yapılan vurgu vardır. Masallar diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi bir geleneğe bağlı olarak anlatılır. Masalcılar, anlatılarını -en az bir kişiden oluşan- bir dinleyici topluluğu karşısında icra ederler. Anlatının icrası zamana bağlı değildir, anlatıcı ve dinleyicinin isteğine bağlı olarak her vakitte masal anlatılabilir. Ancak zaman içerisinde bu gelenek, uykudan önce -sadece çocuklara- masal anlatmaya -hatta günümüzde masal okumaya- evrilmiştir. 1757-1799 yılları arasında yaşayan Şeyh Galib’in (Gölpınarlı 1997: 462) eserinde de gelenek, uykudan önce masal anlatma şeklinde işlenmiştir. Hüsn ü Aşk’ta uykudan önce masal anlatma hadisesini işleyen diğer bir diğer beyit ise şöyledir:

“Yâr uyhusına fesânedir hep

Bezminde anın terânedir hep” (Doğan 2008: 242). *“(Bu ahlâr) hep sevgilinin uykuya dalması için anlatılan masallar, onun meclisinde söylenen şarkılardır.”* (Doğan 2008: 243).

2.3. Eserde Masalın Dolaylı Olarak İşlenmesi

Hüsn ü Aşk’ın masallarla doğrudan benzer olan özelliklerinin yanı sıra, eserde masalın dolaylı olarak işlendiği bir kısım da vardır. Eserin “Hakikat-i Hâl ve Hâtıme-i Kitâb” adlı bölümünde yer alan ve 2031. beyitten 2034. beyte kadar yararlanıldığı belirtilen bu metinle (Doğan 2008: 409) ilgili olarak -örnekleri çoğaltmamak açısından- aşağıda yer alan mısraları vermeyi yeterli görüyoruz:

“Dil hemçü şegâl o bahre düşdi

Hem-cinslerim başıma üşdi” (Doğan 2008: 408). *“Benim gönlüm çakal gibi, o, denize (benzeyen boya küpiine) düşti ve bütün dostlarım başıma üşüştü.”* (Doğan 2008: 409).

mısralarında bahsedilen ve Mevlana’nın *Mesnevi*’sinde yer aldığı belirtilen bu anlatıyı, Gölpınarlı ve Doğan hikâye olarak değerlendirmişlerdir (Doğan 2008: 409; Gölpınarlı 1997: 466).

Mesnevi'de “Çakalın Boyacı Küpüne Düşüp Boyanması ve Çakallar Arasında Tavusluk Davasına Kalkışması” adıyla yer alan (İzbudak-Gölpınarlı 1990: 57-58) bu metni, kahramanlarının hayvan olmasından dolayı fabl olarak değerlendirebiliriz.³ Şeyh Galib'in bu metinden Hüsn ü Aşk'ta yararlanması, eserini yazarken *Mesnevi*'den ilham almasından kaynaklanmaktadır (Doğan 2008: 409; Gölpınarlı 1997: 466). Nitekim şair, “...eserinin en önemli ilham kaynağının Mevlâna Celâleddin'in *Mesnevîsi* olduğunu, mirî malı olarak telâkki ettiği *Mesnevi*'nin surlarından adeta çalar gibi yararlandığını belirtir.” (Doğan 2008: 409).

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı ve halk edebiyatı ürünleri her ne kadar şekil, muhteva ve üslup bakımından birbirinden farklı özellikler gösterse de şüphesiz ki, her iki edebî alan birbirini etkilemiştir. Esasen her ikisinin de aynı coğrafyada aynı milletin bireyleri tarafından oluşturulması bu etkilenmeyi ve benzerliği kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda bilindiği üzere âşıkların divan şairlerinden etkilenip aruzla şiir söylemeleri gibi divan şairleri de eserlerinde zaman zaman halk kültürüne / halk edebiyatına ait unsurlara yer vermişlerdir. Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisi de bu eserlerden birisidir. Mesnevîde halk anlatıları içerisinde değerlendirilen halk hikâyeleri ve masallarla ilgili hususlar çeşitli şekillerde işlenmiştir.

Bu bağlamda eserin bazı kısımlarında işlenen ve halk hikâyeleriyle benzer olan hususiyetler şu şekilde tespit edilmiştir: Hüsn ü Aşk'la halk hikâyeleri arasında kahramanların doğumu, birbirleriyle nişanlandırılmaları, âşık olmaları ve eğitim almaları olaylarında benzerlikler vardır. Ayrıca Hüsn ü Aşk ve halk hikâyelerinde iki sevgiliyi birbirinden ayırmaya çalışan kişiler ile kahramanlara yardımcı olan olağanüstü nitelikteki karakterler ve bunların bazı fonksiyonları arasında da benzerliği olduğu görülmektedir.

Hüsn ü Aşk'ın masallarla benzer olan yönlerini ise şu şekilde belirleyebiliriz: Hüsn ü Aşk'ın bazı bölümlerinde masalımsı özellikler görülmekte, bazı masal motifleriyle birlikte masal formellerini hatırlatan çeşitli ifadelere rastlanmaktadır. Eserde ayrıca bir masal metnine ve masal anlatma geleneğine vurgu yapıldığı da görülmektedir. Anlatma geleneğiyle ilgili olan beyitlerde “masal”ı karşılamak üzere kullanılan ifadelerin ise terimin tarihçesine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

AKTAŞ Şerif: (2013). “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili –Teori ve Uygulama-*, Ankara, Kurgan Edebiyat, s. 188-199.

ALTINKAYNAK Erdoğan: (2008) Sosgertli Aşık Mehmet Hicrani'nin Hikayeleri, Ankara, 16.

ALTINKAYNAK Erdoğan: (2015) Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din, Ankara, 13-14.

ALPTEKİN Ali Berat: (2002a). *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

³ Masal metni Hüsn ü Aşk'ta yer almadığı için burada verilmemiştir. Masalın metni için bk. DOĞAN Muhammet Nur: (2008). *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk*, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, s. 409; İZBUDAK Veled-Abdülbaki Gölpınarlı: (1990). *Şark İslâm Klasikleri Mesnevi III Mevlâna*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 57-58.

ALPTEKİN Ali Berat: (2002b). *Taşeli Masalları*, Ankara, Akçağ Yayınları.

BİLGEGİL M. Kaya: (1992). “Hüsn ü Aşk’a Dair”, *Hüsn ü Aşk / Şeyh Galip*, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. VII-XLVII.

DEMİREL Şener: (2009). “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter, s. 279-306.

DEVELLİOĞLU Ferit: (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

DOĞAN Muhammet Nur: (2008). *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk*, İstanbul, Yelkenli Yayınevi.

DUYMAZ Ali: (2001). *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERGİN Muharrem: (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖLPINARLI Abdülbaki: (1997). “Şeyh Galib”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, Eskişehir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 462-467.

İZBUDAK Veled-Abdülbaki Gölpınarlı: (1990). *Şark İslâm Klasikleri Mesnevî III Mevlâna*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KAYA Doğan-M. Sabri Koz: (2000). *Halk Hikâyeleri I*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

PALA İskender: (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, C. I-II, Ankara, Akçağ Yayınları.

SAKAOĞLU Saim: (1999). *Masal Araştırmaları*, Ankara, Akçağ Yayınları.

ŞİMŞEK Esmâ: (1987). *Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞİMŞEK Esmâ: (2001). *Yukarıçukurova Masalarında Motif ve Tip Araştırması*, I. Cilt, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

TOMAN Hatice: (2000). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Kadın*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TÜRKMEN Fikret: (1995). *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*, Ankara, Akçağ Yayınları.

TÜRKMEN Fikret: (1998). *Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.